

УДК [930.253: 821.161.2] (477)“19”

Д. В. НЕСТЕРЧУК*

**“ЖИТІЄ АРТЕМА БЕЗВІКОННОГО” – ОСТАННЯ
НЕЗАКІНЧЕНА ПОВІСТЬ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА**

(з фондів ЦДАМЛІМ України)

Публікуються фрагменти чорнового рукопису незакінченої повісті Григора Тютюнника “Житіє Артема Безвіконного”, над якою автор працював в останні місяці життя. Сторінки чорнового рукопису, а також начерки до твору із записників автора зберігаються в ЦДАМЛІМ України. Розкривається історія створення повісті.

Ключові слова: Артем Безвіконний; Григор Тютюнник; автор; повість; твір; фотографія; фрагмент; чорновий рукопис.

5 грудня 2011 р. виповнилося 80 років від дня народження одного з найкращих майстрів української прози ХХ ст. Григора Михайловича Тютюнника (5. XII. 1931 – 6. III. 1980).

Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України зберігає особовий фонд письменника (ф. 966, оп. 1, спр. 56 за 1943–1980 рр.). Серед матеріалів – чорновий рукопис незакінченої повісті “Житіє Артема Безвіконного” (ф. 966, оп. 1, спр. 8, на 7 арк.), датованого 1980 р. Рукопис – це окремі фрагменти повісті (ЦДАМЛІМ України зберігає неповний варіант тексту, який пішов до друку¹) з правками автора, написаний кульковою ручкою, фіолетовим чорнилом. За змістом сторінки твору розрізнені.

Ось що згадував літературознавець і товариш Григора Тютюнника Анатолій Шевченко: “В останній рік життя Григор почав писати повість “Житіє Артема Безвіконного”. Писав як завжди, не кваплячись, виважуючи кожну фразу, кожне слово. Знову перед ним поставала мила його серцю Полтавщина, її люди. Над письмовим столом Григора Михайловича вже кілька років висіла фотографія, на ній було зображено літнього чоловіка, що “стояв біля тину, зіпершись на нього ліктями й грудьми і звісивши на вулицю обидві руки...” Це був прототип Артема. “Як там наш дядько поживає?” – щоразу питався Григор у свого товариша з Лубен Володимира Білоуса, який подарував йому цей знімок. От з нього, цього знімка, й почалась повість. Письменник уже “бачив” її всю, в тих неповторних деталях, на які він був так удатний. Артем

* *Нестерчук Дмитро Васильович* – головний спеціаліст відділу використання інформації документів ЦДАМЛІМ України.

типовий тютюнниківський герой: трудяга, душевний, часом наївний, в чомусь химерний, беззахисний, як дитина, якої вистачає на всіх і зовсім не лишається для себе”².

Історія створення повісті сягає 1973 р., коли Григор Тютюнник разом з поетом Петром Засенком приїхали до фотомайстра Володимира Білоуса в Лубни. Той подарував Григору знімок свого земляка та розповів про нього. Тютюнника зацікавив матеріал, з якого можна було створити художній твір. У записниках письменника (зберігаються в ЦДАМЛМ України) за 1970-і рр. знаходимо начерки майбутніх творів, в тому числі задуманої повісті. Про це свідчать записники, розпочаті 1973 року³, середини 1970-х рр.⁴, кінця 1970-х рр.⁵

Володимир Білоус згадував історію створення повісті: “У квітні 73-го Григор приїхав до мене вперше разом із Петром Засенком. Отоді він побачив цей знімок, портрет мого земляка з хутора Дереківщина. Я розповів деякі епізоди з життя цього дивовижного чоловіка. Григор загорівся: це вже готове оповідання! Через півроку доповнюю розповідь. Гриць говорить: “У мене ще такого не було, я не справляюся з образом. Він у мене вилазить за межі новели”. Так народжувалась повість “Житіє Артема Безвіконного”, яку він так і не встиг закінчити..”

Андрій Іванович Куць. Його вже нема серед живих, їх три брати було – Андрій, Степан і Михайло. Всі – диваки. Це збірний образ. Григор усе мріяв побачити Андрія Івановича. Мав наміри побувати на хуторі та все якісь проблеми не давали... Повість “Житіє...” він збирався присвятити мені й моїй матері”⁶.

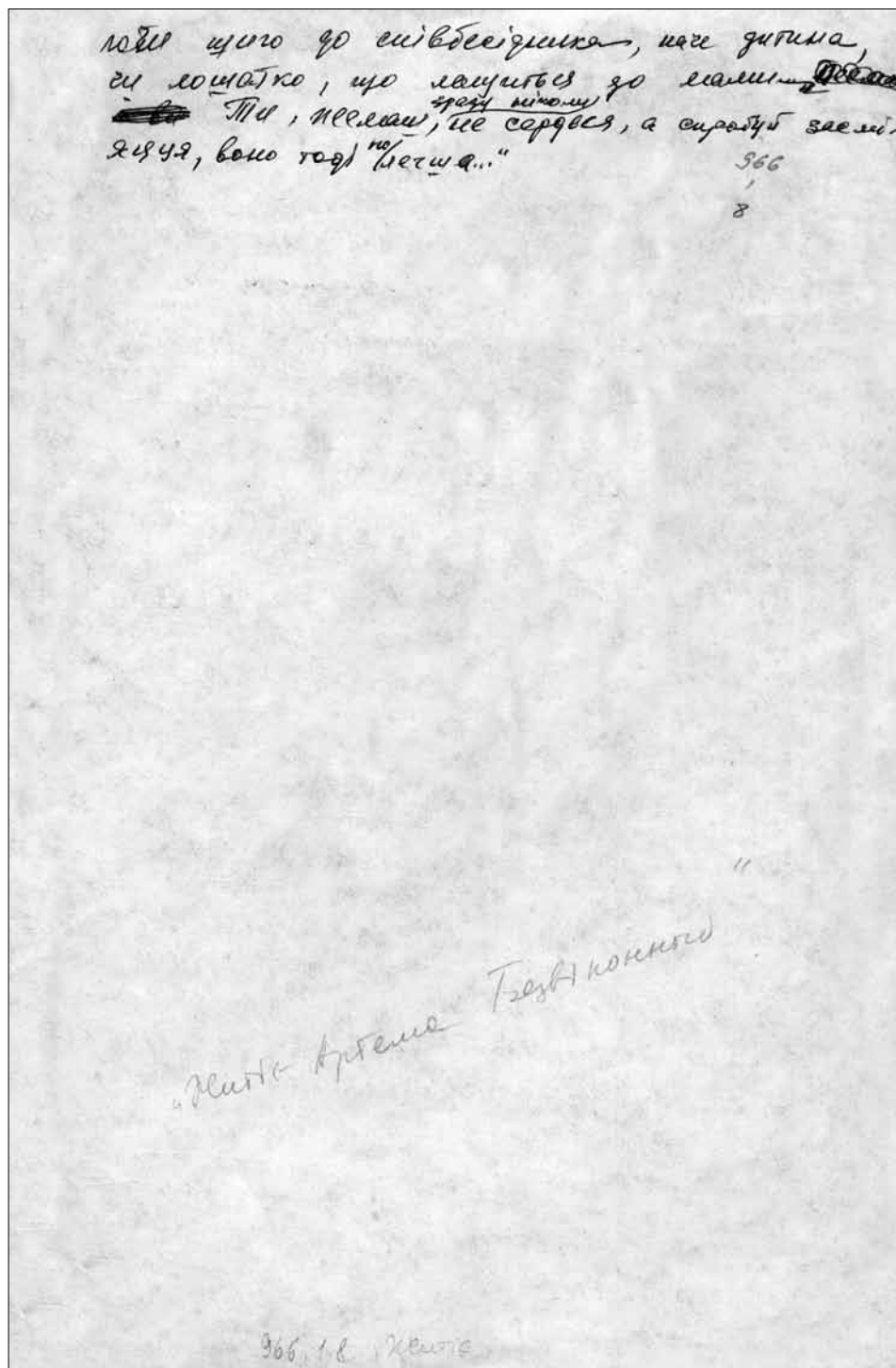
Трагічна подія 6 березня 1980 р. перекреслила надії побачити завершеним цей твір.

Пропонуємо увазі читачів фрагменти чорнового рукопису останньої незакінченої повісті Григора Тютюнника “Житіє Артема Безвіконного”. *(Стилістика і орфографія автора збережена)*

“Альо?.. Це Пільков... Наталю Андріївно, тут у мене є дані... – і замовк. “Тьху! Данні, данні... Як міліціонер!” Далі заговорив просто: – Катерино Андріївно, ви тільки не лякайтеся, мені сказали, що вашого дядька, Артема Силевича, не видно у дворі вже два дні... Навідайтесь, а тоді й мені подзвоните.”

Наталю Андріївно, в селі її звали просто Натка, вже не молода, з сивиною, медсестра, Артемова племінниця, як була в халаті й медсестринській білій косинці, побігла до дядька.

Бігла і втирала сльози. Вона ніколи і в думці не мала що дядько Артем може колись умерти, і тепер, біжучи, задихаючись, бачила його то в старій шинелі без хлястика (з хлястиком вона на ньому не сходилася) згорбленого закинутими назад руками – тягне через луг, з якого вже майже скрізь зійшов сніг, санчата з торфом вважає по землі тягне; то в сорочці з одірваним на плечі рукавом – зазирає у відкритий вулик і товсті добрі губи його здригаються від лагіднесенької посмішки до бджіл: “Поееш, зараз я тобі, Нато, теплого

Григор Тютюнник. Житіє Артема Безвіконного.
 Чорновий рукопис незакінченого оповідання. 1980 р.
 ЦДАМЛМ України, ф. 966, оп. 1, спр. 8, арк. 2.

Коли увійшла в сім'ю, не ^{всперечаючи} ~~сперечаючи~~, за-
плекала влопе. Артем саме спав, бо вночі
кучу думок немо і вона чим довше від ан-
ф косит, ^{всперечаючи} ~~всперечаючи~~ Розмовив оці - Найтка
на порозі, в словах, ^{прелюдія} ~~прелюдія~~ усе. Підвів го-
лову з подумки і сказав ^{засидів, мовчав} ~~засидів, мовчав~~ ^{нащо, сидів на}

- Не має, ^{Найтко,} ~~Найтко~~, я ще шевий. Тоді слух
ба поживив ^{що} ~~що~~ ^{воно} ~~воно ^{оце} ~~оце ^з ~~з ^{кого} ~~кого~~...~~~~~~

У селі багали, як бігла до Артема, ^{і що шиміти} ~~Найт~~
~~на~~ ~~Артемівна~~ в ~~наше~~ ^{білому} ~~білому~~ ^{каналі}, і понов-
ляє ^{сво} ~~сво ^{каби} ~~каби ^{до} ~~до ^{камені} ~~камені~~ ^{судити}; ^А ~~А ^{то} ~~то ^{як} ~~як
дядько Артем ^{без} ~~без ^{віконний}? А в ^{на} ~~на ^{можли}
відч ^{прелюдія}, ^{платити} ~~платити~~ ^{за} ~~за ^{роботу}, ^{обіди}
Кривошук, ^{серед} ~~серед ^{серед} ^{роботи}, ^{курми}
мовчав, ^{тоді} ~~тоді~~ ^{бригада} ~~бригада~~ ^{Захарко} ~~Захарко ^{без} ~~без ^{кар-}
товими ^{считав} ~~считав~~ ^у ~~у ^{на} ~~на ^{моравчине};~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~

- У нас там ^{підлі} ~~підлі~~ ^{дубові} ~~дубові~~ ^{тут} ~~тут ^є?~~

У всі мовчки погодився з ним: дядькові
Артемівні соснова ^{група} ~~група~~ ^{не} ~~не ^{милить}, а
дубова.~~

~~Тоді в город~~

Тоді ^{самі} ~~самі ^{Артем} ~~Артем ^{казав} ~~казав ^{Найтці}:~~~~~~

- Ти в город не дубови. Я в лікарню ^{не}
везу. А ^{подай} ~~подай~~ ^{моя} ~~моя ^{хлібину}, ^{витаю} ~~витаю~~ ^{на} ~~на ^{ша-}
^{миру}, ^а ~~а ^{са} ~~са ^{мешку} ^{побігнеться} ^{кримею},
бо ^{ко} ~~ко~~ ^{го} ~~го ^{люб} ~~люб ^в ~~в ^{се}.~~~~~~~~~~~~~~

Найталека ^{подала} ~~подала~~ ^{хлібину}, ^{на} ~~на~~ ^{шаму}
зеловою, ^{сказав} ~~сказав~~ ^{що} ~~що ^{кримею} ^{са} ~~са ^{мешку},
і ^{пакала}.~~~~

- Не має, не має, ^{воно}, ^{прелюдія} ~~прелюдія~~ ^{не}

Замість, шітьки шітьки, має нема моти,
 голубів Артем, і огламував ^{селимий} ~~огламував~~ огламував
 шіба. — Замість не забудь.

Артемові покаяніє: в лікарню
 його не забрали, до ~~сво~~ того жид в
 село приїхав у відпустку Вацлав Вац-
 лович Єрба, на-волокнилу Базар, ~~в~~
~~своєю дружиною~~ ~~варварою~~
 голом селим і наїм і шітьки лікарні на
 шітьках у, ~~Волдаєї~~. Він приїхав у село
 щорому о тім порі, коли пошканили зашкіта-
 ти сажу.

"Люблю пошканивати все у селі на
 рідзине, в рідній хаті," — казав ^{селимий} ~~Василь~~
~~Васильович~~ (або Сіло Сіло, як звали його
~~дружина~~) св. віг'сидишом Вацлав Вацло-
 вич, (або Сіло Сіло, як звали його дружина,
 куряна, накурена і завжди сажу золоту)
 Вацлав Вацлович ~~змагає~~ ^{що звали} ~~з селі~~
~~у шітьках у рідному ріді~~. І не мав
 нічого ~~у шітьках~~ ~~загі~~, а в розботі укрив
 у шітьках голови селі сажу шіть сажу,
 хітьки і шітьки.

пошканивав у шітьках не до шітьки, шіть-
 кем. І шітьки гласили ріді його шітьки
 не бачив. Тоді зашківав

Місто Артема Безвіконного

966, 4, 8

Викажі Артемів, ~~задіт сина~~, шрами на шкоти
~~стараго~~ ^{часу} в думовищ.
 Спершу Артем парув у мому шку (по горт;
~~то~~ ^{сперт} ~~сину~~, патли ~~зучу~~) просити з саряво ведино.
 Викажіло і сираві, добре викладло. Вога довго
~~заємні~~ ^{не воно дучу} ~~са~~, пара кучма по халві
 як у нервовій дучуці, лосиона ~~Артемів~~ лтну,
 обмачувало крешими мловими темном зморе-
 ні сучлоди, і від цього ~~злякневалася~~ ~~Артем~~
 мшмо в селі. ~~Артем~~ ^{зврати} ~~ноги~~ довго ~~це~~ не боли-
 мел, і Артем ~~вирішив~~, що паріня — парні ліки
 на світі. ~~Водила~~ ^{прошу}, Арміром, коли ~~злаго~~
~~старився~~ ~~при~~ ~~мому~~, що ~~млова~~ ~~Заметь~~,
 від ~~стара~~ ^{загідо} ~~радив~~: "А шку, меемаш, понаре
 " ~~сара~~ ~~дебрешко~~ — урайде".
 Сам не ~~Артем~~ пішов у своїк ~~вдиритях~~ дані.
 Якое ~~веемо~~, ~~випавав~~ ^{оли} ~~наєки~~ — з пореба ~~тот~~ ~~тіг~~
 хайосо в сарак — у ^{кото} ~~виорав~~ ~~твівдра~~ ~~бдшіл~~, ших
 що ~~пропаел~~. Викажіли ~~було~~ ~~меем~~: ~~капирів~~,
~~бдмо~~ ~~шчим~~ ~~ядри~~ ~~мї~~ ~~кї~~ ~~кї~~, та і ~~шара~~ ~~це~~ ~~дуч~~-
 ха — ~~вас~~ ~~пейтї~~ ~~кучам~~ і ~~мі~~ ~~кого~~, ~~нає~~ ~~крешми~~
 і ~~спробував~~. Нагрів ~~окрому~~, ~~замив~~ ~~кого~~ ~~в~~ ~~горт~~
 і ~~висилав~~ ~~гучи~~ ~~бдшіл~~. А як ~~воде~~ ~~сєбала~~ ~~така~~,
 що тіло ~~теритї~~, ~~кешавав~~ ~~з~~ ~~дотї~~ ~~ноги~~ ~~парити~~
 ноги. Воши в ~~ного~~ ~~поя~~ і не болиел, але
 Артем так ~~подумав~~: "Хай, ^{меемаш} ~~дїл~~ ~~црехвінакити~~,
~~не~~ ~~маш~~, ~~поріюет~~ ~~це~~ і з ~~бдшіл~~ ~~мшл~~. Парів-
 парів і ~~рангом~~ ~~вїдчув~~, що ~~нога~~ ~~дереб~~ "ялїв..."
 А ~~другого~~ ~~диз~~ Артем ~~вона~~ ~~з~~ ~~мі~~ ~~кото~~ ~~позориле~~,
 " ~~торїма~~, ~~вас~~ ~~тілє~~ ~~у~~ ~~цучам~~ ~~зрідилася~~" ^{сара}
~~сара~~, ~~коли~~ ~~Артем~~ ~~получав~~ ~~но~~ ~~кї~~
~~сара~~ ~~ра~~ ~~кї~~ ~~гортї~~ ~~нога~~ ~~мї~~ ~~дотї~~ ~~мшл~~ ~~срочї~~.

Григорій Тютюнник. Житіє Артема Безвіконного.
 Чорновий рукопис незакінченого оповідання. 1980 р.
 ЦДАМЛІМ України, ф. 966, оп. 1, спр. 8, арк. 5.

меду з воском одріжу”... А бджоли над його великою сивою головою – мов золотий ореол; то так само зробленого, сидить сам у хаті на лаві коло столу, на колінах лавозна хлібина, він одламає від неї м’якушку, жує, щитина на щоках ворухиться, потім закусує м’якушку крайцем, шкоринкою, а в очах ні суму від самотини ні похмурості від сухої вечері – лише лагідне тепло в них: “Як не з’їм на ніч хліба, не засну, пеемаш”. Оце його вічне “пеемаш” він вимовляв завжди м’яко, довірливо, витягуючи шию до співбесідника, наче дитина, чи лошатко що лащиться до мами.

“Ти, пеемаш зразу ніколи не сердься, а спробуй засміяцца, воно тоді полегша...”

Коли увійшла в сіни, не вдержалася, заплакала вголос. Артем саме спав, бо вночі ногу дуже пекло і вона гула десь ніби аж у кості. Розплющив очі – Натка на порозі, в сльозах, тремтить уся. Підвів голову з подушки і сказав спокійно та лагідно:

– Не плач, пеемаш, Натко, я ще живий. Иди сюди та подивися краще, що воно оце з ногою...

У селі бачили, як бігла до Артема його племінниця в білому халаті, і поповзла від хата до хати чутка: Помер дядько Артем Безвіконний. А в колгоспній плотні, покинули роботу, обсіли Кримпоху, який привіз такі вісті, курили, мовчали, тоді бригадир Захарко Безпартошний спитав у пилорамщика:

У нас там путні дубові дошки є ? –

І всі мовчки погодилися з ним: дядькові Артемові соснова труна не личить, а дубова.

Тим часом Артем казав Натці:

– Ти в город не звони. Я в лікарню не хочу. А подай мені хлібинку, отам на миснику, та часнику побільшенько принеси, бо хочеться.

Наталка подала хлібину, кивала головою, що принесе часнику, і плакала.

– Не плач, не плач, воно, паемаш не болить, тільки таке наче нема ноги гомонів Артем і одламував великий окраець хліба. – Часнику не забудь.

Артемові пощастило: в лікарню його не забрали, бо того дня в село приїхав у відпустку Василь Васильович Гурба, по-вуличному Базар, головний лікар якоїсь лікарні на шахтах у Донбасі. Він приїздив у село щороку о тій порі, коли починали зацвітати сади.

“Люблю поклониться весне у себя на родзине, в радной хате,” казав своїм колегам від’їжджаючи Василь Васильович, (або Сіль Сіліч, як звала його дружина, - куряща, напудрена і завжди горда чоловіком).

Василь Васильович помандрував у Донбас ще до війни, підлітком. І звідтоді двадцять років його ніхто не бачив. Потім заявився...

...Винахід Артемів, трохи не поклав його в домовину.

Спершу Артем парив у ньому ноги (по черзі; одну, потім другу) просто гарячою водою. Добре виходило. Вода довго не вихолоняла, пара гуляла по халяві як у паровому двигуні, лоскала литку, обмацувала приємним глибоким теплом зморені суглоби, і від цього блаженства ломило в сон... Потім ноги довго не боліли, і Артем вирішив, що паріння – перші ліки на світі. Тому приміром, коли хто небудь скаржився, що дуже голова болить він лагідно радив: А ти пеемаш, попарь її добренько – пройде”.

Сам же пішов у своїх відкриттях далі, якимось весною, виставляючи пасіку – з погребів під хатою в садок – у маю вибрав з вуликів піввідра бджіл, тих що пропали. Викидати було жаль: кажуть бджолиним ядом лікуються, та й така ще думка – все життя кусали й нічого, навіть приємно. І спробував. Нагрів окропу, залив його в чобіт і висипав туди бджіл. А я вода стала така, що тіло терпить, почав парити ноги. Вони в нього тоді й не боліли, але Артем так подумав: “Хай, пеемаш для профілактики, погрітися ще і з бджільми”. Парив-парив і раптом відчув, що нога дерев’яніє... А другого дня вона почорніла, “чорніше, ніж у цигана зробилася”, і коли Артем постукав по ній пальцем (чи вона хоч жива?) – загула, мов протез...

¹ Вперше надрукована в повному зібранні творів Г. Тютюнника – К., “Молодь”. 1984. – С. 494–506.

² А. Шевченко. “Зустріч на все життя” // “Вічна загадка любові”. – Літературна спадщина Григора Тютюнника. Спогади про письменника. – К., 1988. – С.444.

³ ЦДАМЛІМ України, ф. 966, оп. 1, спр. 19.

⁴ Там само, ф. 966, оп. 1, спр. 15.

⁵ Там само, ф. 966, оп. 1, спр. 27.

⁶ В. Білоус. “Приходив щоб сказати правду” // “Зоря Полтавщини” 13 лютого 1999. – С. 5.

Публікуються фрагменти черкової рукописи неоконченної повісті Григора Тютюнника “Життя Артема Безвиконного”, над якою автор работав в последние месяцы жизни. Страницы черкової рукописи произведения, а также наброски к нему с блокнотов автора хранятся в ЦГАМЛИ Украины. Раскрывается история создания повести.

Ключевые слова: Артем Безвиконный; Григор Тютюнник; автор; повесть; произведение; фотография; фрагмент; черновая рукопись.

The article presents the fragments of rough manuscript of the last incomplete novel of Hryhir Tyutyunyk “The Living of Artem Bezvikonnyi”. The pages of rough manuscript as well as drafts of the Tyutyunyk notebook are stored in the Central State Archives Museum of Literature and Arts of Ukraine. The article describes the history of novel creating.

Keywords: Artem Bezvikonnyi; Hryhir Tyutyunyk; the author; novel, work; picture; fragments; the rough manuscript.